



## **Korszerű, tudományos, jól használható szintézis**

### **Gondolatok az új magyar Könyvtárosok kézikönyve öt kötetéről**

#### **Mennyiben új és magyar?**

Ha majd egyszer valaki megírja a könyvtártudomány hazai történetét, bizonyosan jelentékeny helyet kap benne a kézikönyvek története. Hiszen egy-egy ilyen összegzés mindenkor képet ad arról, hogy szerzője (szerzőik) miként látta (látták) a könyvtári tevékenység, a könyvtárügy akkori helyzetét, a kortársak hogyan gondolkodtak az elméleti és módszertani kérdésekről, a gyakorlati tudnivalókról, mennyire ismerték és mennyiben követték a külföldi szakirodalomban rögzült kutatási eredményeket és a tapasztalati tényeket. Ma még ez az áttekintés hiányzik. Mindazonáltal a főiskolák és egyetemek padjait elhagyó könyvtáros-nemzedékek nyilván hallottak (netán vizsgáztak) *Toldy Ferenc* reformkori cikkéről, *Kudora Károly Könyvtárta*n c. ismertetőjéről, *Ferenczi Zoltán A könyvtárta*n alapvonalai c., főleg a könyvtáráépítés múltját és jelenét bemutató monográfiájáról, *Gulyás Pál* invenciózus tanulmányairól, és a korosabb kollégák még személyes emlékekkel is rendelkeznek az ötvenes évek elején közreadott *Sallai – Sebestyén-féle* kézikönyv első, szerényebb vál-



Könyvtárosok kézikönyve / szerk.  
Horváth Tibor, Papp István. – Bp. :  
Osiris, 1999 – 2003. – 5 db. –  
24 cm. – (Osiris kézikönyvek,  
ISSN 1416-6321)

tozatára. Sallai István és Sebestyén Géza művének második, sokkal bővebb (több mint nyolcszáz oldalas) és nemzetközi összehasonlításban is rangos kiadását pedig nagyon sok ma is aktív magyar könyvtáros forgatta és néha-néha forgatja napjainkig. A két kiváló szakember elsősorban a gyakorlati teendők oldaláról, ám elméleti alapvetéssel közeledett a könyvtári munka különböző ágazataihoz, és rengeteg hasznosítható szempontot, tanácsot kínáltak olvasóiknak, egy tömör történeti összefoglalás kíséretében. A „Sallai–Sebestyén” – mert a szakma csak így emlegette, ezzel is kifejezve érzelmi vonzódását, megbecsülését a kitűnő segédlet és szerzői iránt – az adott időszakban, a hatvanas években, a magyarországi könyvtári kultúra felfelé ívelő szakaszának kezdetén a kor színvonalán állt, ennél fogva betölthette hivatását: hosszú időn át segítette a gyakorló könyvtárosok mindennapi erőfeszítéseit, a szakképzésben résztvevők tanulmányait.

Közben teltek az évek, az évtizedek, és óriási, addig nem sejtett változások történtek a világban és a könyvtárban. Ma már szakmai közhely, hogy a legnagyobb hatást a számítástechnika és a távközlés roppant arányú fejlődése gyakorolta a dokumentum- és információkezelés, -feltárás és az ismeretközlés folyamatára. Némi túlzással – vagy nem is annyira túlzás ez?! – állítható, hogy az informatikai forradalom gyökeresen átalakította a könyvtári tevékenységet, lényegesen módosította az intézményrendszer helyét a társadalmi kommunikációban. Ezzel együtt tért hódított a menedzsment- és marketing-szemlélet, előtérbe került a minőségbiztosítás. Hazánkban a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójától ezeket a változásokat felgyorsította az átfogó politikai, gazdasági, társadalmi, ideológiai és kulturális átalakulás, az ún. rendszerváltás. Szerencsére a magyar könyvtárügy épületének alapjai szilárdak voltak, és a viszonylag magas színvonal lehetővé tette, hogy a nagy megrázkódtatások ellenére elkerülhettük az összeomlást. S ha nem is a kívánt ütemben és módon, sikerült a telematikai fejlesztést is folytatni, és rákapcsolódnunk az információ-áramlás újfajta csatornáira, mindenekelőtt az Internet hálózatra. Más szavakkal: a magyarországi könyvtárak és szakirodalmi tájékoztató intézmények nem sodródtak le az információs szupersztrádáról, hanem ott robohatalunk közvetlenül az élenjáró országok mögött.

A kilencvenes évek történései komoly kihívást jelentettek a hazai könyvtártudomány, könyvtárelmélet művelői számára is. Hamarosan felvetődött – eleinte elmosódottabban, majd egyre határozottabban – az igény: az új fejleményeket (ötvözve a maradandó értékekkel) egy újabb átfogó kézikönyvben kellene egybefoglalni. Az óhaj eljutott a könyvtári tevékenység iránt élenként érdeklődő könyvkiadó, *Gyurgyák*

János fülébe. Az Osiris Kiadó igazgatójaként felajánlotta, hogy gyorsan népszerűvé vált tudományos kézikönyv-sorozatukban közzéteszi a könyvtártudományi szintézist is. A szakma megszólított képviselői rögtön igent mondtak; az ügy élére Horváth Tibor állt, aki kutatóként, oktatóként, könyvtárvezetőként egyaránt, behatóan ismeri a szakterület problematikáját és kellően tájékozott a külföldi szakirodalomban. Megszületett az első tervezet, megkezdődtek az előkészítő megbeszélések és viták, verbuválódott a szerzői gárda. Számos javaslat hangzott el, nézetek ütköztek, újabb és újabb vázlatok készültek, de közben formálódott, jegecesedett az új kézikönyv tartalma. Előnyös döntésnek bizonyult, hogy a kiadó az utolsó fázisban felkérte társszerkesztőnek a hazai könyvtárügy másik meghatározó egyéniségét, Papp Istvánt. Szinte jelképesnek tekinthető ez a lépés: akárcsak harminc-negyven évvel korábban, most is két nagynevű szakember neve fémjelzi a kézikönyvet, és kettőjük együttműködése, sőt közismert barátsága eleve biztosítékul szolgált az elméleti és gyakorlati szempontok kellő egyensúlyának megteremtésére, a magas színvonalra, a többrányú hasznosíthatóságra.

A két szerkesztő tudatosan vállalta a „Sallai-Sebestyén” örökségét; egy betű, a névelő híján a címet is átvették. Ugyanakkor a jelenkor megváltozott követelményeihez, az informatika korának követelményeihez igazodva, egy másfajta kalauzt akartak lenni az asztalra. Törekvésüket siker koronázta: húsz szerző, (pontosabban velük együtt huszonkettő), a hazai könyvtári kultúra jeles szakembereinek közreműködésével, a Nemzeti Kulturális Alapprogram és az Oktatási Minisztérium felsőoktatási tankönyv támogatási programjának anyagi segítségével, aránylag rövid idő alatt, 1999 és 2003 között egy korszerű, tudományos igényű, jól használható kézikönyv látott napvilágot. S szinte hihetetlen, mégis igaz: öt kötetben, ezerkilencszáz oldalon. Csakis köszönettel tartozunk az Osiris Könyvkiadónak azért a szokatlan és kivételes lehetőségért,

hogy a hazai könyvtári kultúra mai helyzetéről, a könyvtár- és információtudomány állásáról ilyen nagy terjedelemben informálhatjuk a szakmabelieket, a magyar tudományos életet és az érdeklődő olvasókat.

A hatalmas opus részletekbe hatoló, módszeres bemutatása szétfeszítené bármely recenzió kereteit. E helyen nincs is rá szükség, mert a folyóirat az utolsó darab kivételével már foglalkozott a sorozat elemzésével, és más szakmai orgánumok is írtak a megjelent kötetekről. Meg aztán semmiféle ismertetés nem helyettesítheti az egyes kötetek kézbevétele, az egyes fejezetek, a sok-sok izgalmas, elgondolkodtató eszme-futtatás közvetlen tanulmányozását. E hármas megfontolásból ezúttal elsősorban az egész méltatására teszek kísérletet, mégpedig három – némileg önkényesen kiválasztott – szempont alapján.

## Mennyiben korszerű?

Mindenekelőtt azért minősíthető korszerűnek ez a kézikönyv, mert a két szerkesztő olyan szemléleti kiindulópontot talált, amely összhangban áll a szakterület fő fejlődési trendjeivel és az uralkodó felfogással. Ennek magja az a felismerés, hogy a könyvtárnak „évezredek óta változatlan feladata: az információs források megnyitása az emberek előtt.” Mindez koronként eltérően történik, és napjainkban az intézmény (vagy inkább intézményrendszer) sajátos hivatása az információs-szervezés és -gazdálkodás, vagyis a tágan értelmezett gyűjtemények dokumentumaiban rögzült információk rendszerezett közvetítése, valamint szerves hozzájárulás a tudás- és tartalomipar, a tudásalapú társadalom kibontakozásához. Mégpedig egy merőben megújult technológiai bázison, a számítástechnika és a távközlési eszközök adta – ma még beláthatatlan jövőt sejtető – lehetőségek felhasználásával. Ennélfogva egy új szintézisnek az információs-szervezés és

-gazdálkodás mai folyamatát (közelmúltját, jelenét és várható jövőjét), teoretikus hátterét és alapjait, társadalmi összefüggéseit, valamint praktikumának (technikai feltételeinek, újszerű metodikájának) lényegét kell megragadni, bemutatni.

A kézikönyv ennek a szemléleti alapállásnak a jegyében született. A két szerkesztő ezt a koncepciót igyekezett érvényesíteni, egy olyan koncepciót, amelynek belső koherenciája van: az ismeretközvetítés mostani folyamatának élenjáró eredményeit, technológiai eljárásait, továbbá a szervezeti és társadalmi kereteket veszik sorra. Miután e felfogás első kifejtését az előkészítés stádiumában többen ellenérzéssel fogadták, és a kritikai visszhang sem teljesen egyetértő (bár a kötetek sorjázása közben az ellenvélemények egyre halkultak), most, utólag is érdemes utalni arra, hogy – természetesen – a szintézis másfajta alapozása is elképzelhető lett volna. A hazai kutatás fő irányainak, eredményeinek és a hasonló külföldi vállalkozások ismeretében leginkább a következőkre gondolhatunk: a hagyományos történeti vagy a divatos kommunikációelméleti megközelítés; a mostanság megújulni látszó bibliológiai kiindulás; az információelméleti vagy a társadalomelméleti-szociológiai szempontok, jelenen a könyvtárhasználó, az olvasó szempontjainak előtérbe helyezése; a szervezéstudományi vagy a könyvtárpolitikai elvárások elsődlegessége. S akkor még nem említettük a formainak tetsző különbség módozatait: a különálló szócikkekben építkező könyvtári lexikon vagy az átfogóbb elemzéseket tartalmazó enciklopédia nagyszerű külföldi mintákat követő hazai változatait. Tulajdonképpen zárójelbe kívánkozna az a megjegyzés, hogy az egy- vagy kétszerzős monográfia gondolata sem elvetendő; ennek azonban a könyvtár- és információtudomány, a könyvtári és tájékoztatási gyakorlat jelenlegi szintjén, jelenlegi nagyfokú differenciáltsága mellett tényleges esélye nem volt. Maradt tehát a vázolt szerkesztői konstrukcióba illeszkedő munkák, részkérdések, érintkezési területek különálló

tanulmányokban történő feldolgozása. S éppen ez: az egységes koncepció garantálhatta, garantálta, hogy ne valamiféle eklektikus tanulmánygyűjtemény, hanem egy gondolati tartalmát tekintve összefüggő szintézis lett a végeredmény. Többszerzős munkáról lévén szó, magától értetődik, hogy a kivitelezés színvonalbeli egyenetlenségeket, sőt imitt-amott szemléleti különbségeket is takar, ezek azonban az egészhez viszonyítva nem szembeötlők, nem számottevőek.

A szerkesztők és a közreműködést vállaló szerzők tudatos szándéka annak a világméretű változásnak a tükrözése, magyarázata, megértetése és (a kétkedőkre, az aggályoskodókra is figyelve) elfogadtatása volt, amely a könyvtárakban és az információk, információhordozók kezelésével megbízott egyéb intézményekben manapság végbemegy. Akár mérésnek is titulálható az elhatározásuk, hogy írásban rögzítsék a könyvtárak fejlődésének azt az *átmeneti*, folyamatos mozgásban lévő szakaszát, amikor a hagyományos struktúrát, a manuális eljárásokat a technológiai váltás következményeként felváltja az automatizált, a telematikai vívmányokat alkalmazó és az új (ma még nem is létező) technikai eszközöket zökkenőmentesen alkalmazni tudó integrált (vagy totális, hibrid, virtuális) könyvtár.

A kézikönyv szerkesztői az első kötet előszavában kifejtettek szerint olyan szerkezetet álmodtak meg, dolgoztak ki és – rögtön tegyük hozzá – igyekeztek megvalósítani, „amely a szakmai ismeretek úgyszólván teljes körét képes átfogó keretbe foglalni.” S valóban közel jutottak ehhez a célhoz. Az ismeretszervezés és -gazdálkodás folyamatának csaknem minden elemével, ágával foglalkoznak, még a határterületeknek nevezett kapcsolódási pontokra is kiterjedt a figyelmük.

♦ Az *első kötet* (címe: *Alapvetés*) elején a tudomány-rendszertani alapokról, majd a bibliometria mibenlétéről olvashatunk. Bő fejezet ismerteti a dokumentumok és az ismeretrögzítés történeti útját, új formáit. Végül az állományról, a gyűjteményszer-

vezésről kapunk képet. ♦ A *második kötet (Feltárás és visszakeresés* címmel) az ismeretszervezés, vagyis az eredeti információt helyettesítő reprezentáció (szurrogátum) módozatait (a hazai szaknyelvben meghonosodott kifejezéssel: a tartalmi és formai feltárás) problémáit, új fejleményeit tárgyalja. Egyebek között a feldolgozás egységeiről és a feltárás útjáról, a tárgyszavazásról, a hipertextről, a relevancia kérdéséről, a bibliográfiai számbavételről és tételalkotásról, a bibliográfiákról (az adatbázisokig haladóan) esik szó. ♦ A *harmadik kötet (A könyvtárak rendszere)* az ismeretgazdálkodás szervezeti formáit, intézményeit, kiemelten a könyvtárak helyzetét mutatja be. Először egy esszé a könyvtárak történelmi szerepváltásairól szól. Öt tanulmány taglalja a polgárosodás időszakában kialakult könyvtártípusokat (nemzeti, szak, felsőoktatási, iskolai és közkönyvtárak). Majd egy újabb a jelen és a jövő meghatározónak tűnő (mert lehetőségei talán a legtágabbak) formációit, az elektronikus vagy digitális és a virtuális könyvtárakat jellemzi; hogy külön típust képeznek-e, egyelőre kérdés. Csakis helyeselhető, hogy a nemzeti és a lokális kulturális örökség megőrzésében, továbbadásában rendkívül fontos szerepet játszó különgyűjteményeknek szintén önálló fejezetet szenteltek. A következő rész magát a könyvtári rendszert járja körül. Végül a könyvtári „üzem” modellje, az intézmény rendszerszerű működésének bemutatása zárja a sort. ♦ A *negyedik kötet (a Határterületek* címet viseli) első blokkja a társadalmi környezetbe vezet el: olvasás- és könyvtárszociológia, olvasáslélektan és -pedagógia, könyvtári jog; a második a technikai feltételek három fontos szelétét vázolja: könyvtári automatizálás, állományvédelem, építkezés; a harmadikból a könyvtári szolgáltatások menedzseléséről, a könyvtárgazdaságtanról és a közönségkapcsolatokról tájékozódhatunk. ♦ S az utolsó, *ötödik kötet (Segédletek)* is tartalmaz meglepetéseket: itt található a könyvtári szabványokról, szabályzatokról és a könyvtártudományi tájékozódás forrásairól készült

összeállítások, továbbá – az első fejezetben – a most felvázolható jövő képe tárul elénk.

Talán a felsorolásból is kitetszik, hogy a terjedelmes kézikönyvben egyaránt teret kapnak a hagyományosnak tartott, ám a technikai-szemléleti fejlődés nyomán megújuló munkaterületek és a viszonylag vagy teljesen új tevékenységi ágak (csak példaként ismétljük: bibliometria, automatikus indexelés, internetes tájékoztatás, számítógépes adatbázisok stb.). A tartalmi sokrétűség, a tematikai és információgazdagság tehát nyilvánvaló. Mégis jogosnak vélem az idézett szerkesztői mondatban az „úgyszólván” megszorítást. Leginkább az információszervezés és -közvetítés legfontosabb szubjektumának, a könyvtárosnak csaknem teljes mellőzését fájlam. A harmadik kötetben, a könyvtári rendszerről írt tanulmányban van ugyan egy nem egészen hét oldalas alfejezet *A könyvtáros* címmel, de itt valójában a képzésről (és továbbképzésről), a szakmai közéletéről és a szakmai kiadványokról mondja el véleményét a szerző. Nem tagadható, hogy máshol is fel-felbukkan egy-egy gondolat vagy gondolatsor a könyvtárosról, mint a folyamat fontos eleméről. Mindazonáltal indokolt lett volna önálló tanulmányban összefoglalni mindazt, amit egykor elvártak, ma elvárnak és a közeli jövőben el fognak várni a könyvtárban (tágabban: az ismeretszervezés és -közvetítés hivatásos intézményeiben) dolgozó munkatársaktól, némileg leegyszerűsítve és vészesen tömörítve: a könyvtárosoktól. Ilyen és hasonló kérdésekre kellene – megnyugtatóan – felelni: mit jelent ez a kifejezés, hogy könyvtáros; lesz-e szerepe, és ha igen, milyen, a jövő elektronizált könyvtárában; a munkamegosztás további differenciálódása milyen következményekkel jár; milyen személyiségjegyek, képzettségi szint követelhetők meg a közeli és a távolabbi jövő könyvtárosaitól; értelmiségi szakma-e a miénk?

Egyébként a kézikönyv lapjaink – rejtetten vagy nyíltan – számos időszerű kérdés felvillantásával vagy kifejtésével találkozhatunk. A teljesség igénye

nélkül csak néhány példa. A szintézis szerkesztői és nyomukban a szerzők magukévá tették azt a felismerést, hogy a könyvtárak tevékenységének fejlődési tendenciája az egyetemesség irányába mutat. Számolnak a globalizálódás világméretű, feltartóztathatatlan folyamatával, és ebben keresik a könyvtár öt megillető helyét. Ám hangsúlyozzák (különösképpen a harmadik kötet előszavában és fejezeteiben) a könyvtáraknak, elsősorban a nemzeti könyvtáraknak és a helyismereti gyűjteményeknek a nemzeti kultúra értékeinek megőrzésében, áthagyományozásában és a lokális színek fennmaradásában játszott pótolhatatlan szerepét. Ráirányítják a figyelmünket egy másik, szintén sokunkat érdeklő, érintő problémára is: nevezetesen a „könyvtár” fogalmának értelmezésére. Az elnevezés jól bevált, évezredek óta megszokott, de a tematikai fejlődés túllép a tradicionális olvasaton, mint ahogy feleslegessé teszi a különböző információ-kezelő és -közvetítő intézmények közötti hatásköri vitákat, „háborúkat” is, mert a számítógépes adatbank mindezeket meghaladó magasabb egységet képez (majd). Így veszti értelmét a szakkönyvtárak (meg a belőlük kinőtt dokumentációs-információs intézmények) és a közkönyvtárak közötti mesterséges szembenállás. A különbségek ugyanis éppen összetartozásukat erősítik – mutat rá az utolsó kötet előszava –, mert „a jól kialakított munkamegosztás megszilárdítja azt a szervezetet, egyes tagjait és egészét egyaránt, amely él a feladatok ésszerű elosztásával.” Némi túlzással azt állíthatjuk, hogy a szintézis csaknem egészét áthatja a Gutenberg-galaxis-ként emlegetett dilemma: mi lesz az írásbeli közlés, ezen belül a könyv, a könyvtár sorsa, elhárítható-e a létét (és ezáltal az emberi magas kultúra létét) fenyegető veszélyek? A kézikönyv alkotóinak válasza optimista: éppen a könyvtár lehet a védekezés legfőbb eszköze, hiszen ez az intézmény – mint ahogy az utolsó kötet első tanulmányának szerzője véli – „*lényeges jelentés- és feladatbővüléssel belátható ideig fennmarad, mert olyan funkciókat lát el,*

*amelyeket egyelőre más intézmények nem képesek el látni.*” Ám mégiscsak ott ágaskodik a sokakat kétségbeejtő, másokat méla közönnyel eltöltő kérdés: s mi lesz a nem belátható időben? Manapság sokat beszélnek külföldön és újabban itthon is a demokrácia és a könyvtári szolgáltatások mai és jövőbeni viszonyáról; a kézikönyv sem kerüli ki ezt a témát. A polgári demokráciában az emberek állampolgári jogon vehetik igénybe a könyvtári szolgáltatásokat, és elvileg a közzétett információkhoz való hozzájutásnak sincs akadálya. Mindannyian tudjuk, hogy ez a gyakorlatban koránt sincs így, még az ipari-lag-technikailag legfejlettebb országokban sem. Ott elsősorban üzleti érdekek gátolják a kiteljesedést, de a funkcionális analfabétizmus újjáéledése sem elhanyagolható tényező. Egyáltalán: gyakran észlelhető ellentmondás, hogy a látványos technikai találmányok, a teljes hozzáférés vágya, az egyre fejlettebb jogi szabályozás, vagyis az ún. demokratikus nyilvánosság ideája ellenére inkább a fontos információk eltitkolása folyik. Máshol infrastrukturális akadályokba ütköznek a potenciális felhasználók. Számos államban politikai szűrő is működik. Egy szóval nagyon sok időnek kell még addig eltelnie, amíg a könyvtár (akár a virtuális világgyűjtemény is) betöltheti a híres szociológus, *Th. Roszak* által neki tulajdonított szerepet: tényleges összekötő kapocs lehet az emberiség által birtokolt hatalmas tudás és az állampolgár, az egyes ember, minden egyes ember között.

## Mennyiben tudományos?

A második vezérlő elv, amely végigvonul a szintézisen: a tudományosság. Más megközelítésben: vállalt feladata a könyvtár- és információtudomány jelenlegi szintjének reprezentálása. Mára talán már hazánkban is elcsitulnak azok a belső (és külső) viták, amelyek kétségbe vonták a könyvtártudomány tudomány voltát. Az informatika behatolása e szak-

területre még nyilvánvalóbbá tette, hogy e kifejezetten gyakorlatinak minősített szakmában is számos olyan elem, kérdés van, amely elméleti vizsgáldást érdemel, amely tudományos elmélyülést, választakat követel. Ha jól értelmezzük a szerkesztői előszavakat és az egyikük, *Horváth Tibor* által írt fejezeteket, benne (bennük) fel sem vetődött ennek a felfogásnak az ellenkezője, illetve, ha tudomásul vették némely szakmabeliek és kívülállók másfajta nézeteit, nem kívántak azokkal vitatkozni, és alighanem erre intették szerzőtársaikat is. Bölcs magatartás, mert csak így lehetett csaknem maradéktalanul érvényesíteni azt az elgondolást, hogy az információtudomány (kis kiegészítéssel: a könyvtár- és információtudomány) az az elméleti talapzat, amelyre egy korszerű kézikönyv építménye felemelhető. (Az elvi indoklás az első kötet első tanulmányában lelhető fel.) Bár a szóhasználat e tekintetben következetlen (a már említettek is felváltva szerepelnek, és rajtuk kívül előfordul az információtudomány és a könyvtártudomány alakzat is), a tudományosság követelményének jelenléte következetes. Vagyis a szerkesztők (és a jelek szerint a szerzők) álláspontja teljesen egyértelmű: ma már ismét önálló, sajátos arculatot felmutató, jól körülhatárolható tematikával rendelkező tudományterületről beszélhetünk, még ha különböző megnevezésekkel is. Voltaképpen erre utal, hogy mindegyik szópár utolsó tagja azonos.

Az iménti „ismét” kitétel némi magyarázatra szorul. A szerkesztők ugyanis úgy látják (amint ezt az ötödik kötet előszavában elmondják), hogy a könyvtártudomány csak az utóbbi évtizedekben, a huszadik század hatvanas éveiben szakadt el a többi tudománytól. Akkor, amikor a szakmai tudás helyett a könyvtári üzem adminisztrációjának ismeretét, a tudásközvetítés helyett pedig jórészt a mozgalmi és egyéb pótcselekvéseket állították előtérbe. Ha túloz is ez a ténymegállapítás és a szétválás kezdete is megkérdőjelezhető (akár egy évszázaddal korábbra is datálható), valóság magva nem vitatható. Bár

a kézikönyv meggyőző tudományos teljesítmény, és ezt a társtudományok művelői és saját szakmánk tamáskodó képviselői is elismerhetik, aligha nyugodhatunk meg: a könyvtár- és információtudomány belső és külső elismertetéséért a harcot tovább kell folytatni. A szintézis komoly érv – kissé militánsabb hangnemben: fegyver – lehet: a magas színvonal biztosíthatja, hogy a könyvtár- és információtudomány hatása növekedjen a hazai tudományos közgondolkodásban, hogy szorosabban illeszkedjen a magyarországi szellemi élet rendszerébe.

Talán ezt is mérlegelve, talán „csak” tudat alatt, a kézikönyv szerkesztői és szerzői a tudományosság elvének konkrét alkalmazásával próbálták úrrá lenni azon a nehézségen, amelyet a könyvtári és tájékoztatási intézmény eltérő fejlettségi szintje okozott nekik. A képzeletbeli skálán a mércét a legmagasabb szintre állították, és ennek rendelték alá, pontosabban ehhez igazították a többi, vállalt feladatuknak tartva, hogy a szintézis „helyreállítsa a szakmai értékek hierarchiáját.”

Az opus tudományos voltát több tényező is világosan bizonyítja. Elsőként említhető, hogy az egyes kötetek meghatározó jellemvonása a szakszerűség, a tanulmányok túlnyomó többségének a teoretikus megközelítés. Anélkül, hogy megismételnénk a kézikönyv szerkezeti vázlatát, leszögezhető: az is elméleti, tudományos megalapozottságot tükröző struktúra. Szorosan köthető ehhez az interdiszciplinaritás igénye, amely egyébként a könyvtári tevékenységnek a társadalmi mozgáshoz való sokágú kapcsolódásából fakad. Példaként hozható fel a szövegtan, a tudományrendszertan, a közgazdaság- és vezetéstudomány, a pszichológia megtermékenyítő hatása, de utalhatunk az egész negyedik kötetre is. Mindegyik kötet és résztanulmány magán viseli a szintézis műfajának sajátos jegyeit. Tüzetes, tárgyyszerű, pallérozott és rendszerezett összefoglalásai mindannak, ami a külföldi szakirodalom és a magyarországi elméleti-módszertani publikációk, továbbá a technikai vívmányok ismeretében egy-egy területről, témáról az adott helyen elmondható. Az

egyed tanulmányokban, azok alfejezeteiben gyakori a tudományos igényű elemzés; olykor még ott is észrevehető ennek szándéka, ahol elsősorban gyakorlati tudnivalókat ismertetnek (pl. a gyűjteményszervezésről vagy a könyvtári modellről szólva). Egy másik kiemelendő tény a kutatási és megfigyelési adatok sokasága. Ez leginkább akkor észlelhető, ha a nemzetközi kutatási eredmények ésszerű átvétele, kiválogatása, szükség esetén adaptációja (pl. információ-visszakeresés, bibliográfia-elmélet, könyvtári technika) mellett, illetve nemegyszer azok előtt a hazai könyvtár- és információtudományi vizsgálódások, kísérletek hasznosítható eredményeinek (pl. tezauszok, különgyűjtemények, olvasásszociológia és -lélektan) számbavétele, ismertetése is megtörténik. A mű elméleti hozadéka jelentékeny; számos pontján találkozunk újszerű, a szak tudomány-szakirodalom meglátásain, megállapításain túllépő észrevételekkel, okfejtésekkel. Ez egyúttal azt is igazolja, hogy a hazai kutatások nem pusztán követő jellegűek, hanem hozzájárulnak az egyetemes könyvtár- és információtudomány fejlődéséhez. A tevékenységi ág lényegéből – fő feladata az ismeretek szervezése és közvetítése – fakadóan elengedhetetlen a bibliográfiai alapozás. Változó mennyiségben a tanulmányok mindegyike tartalmaz irodalomjegyzéket, elsősorban a külföldi munkákat felsorolva; egyik-másik szinte teljesnek tűnő és naprakész összegzése a vonatkozó, főleg angol nyelvű közleményeknek. A bibliográfiai kitekintést szükségessé teszi a tanulmányok korlátozott terjedelme is: így a bővebb információk iránt érdeklődők azonnal értesülhetnek, hol, miben tájékozódhatnak részletesebben az adott problémáról. Voltaképpen ennek eszköze az utolsó kötetben közölt szakirodalmi kalauz is.

Figyelemre méltó vonása a szintézisnek a futurologiai kérdések felvetése. A szerzők megpróbálták szavakba foglalni a várható fejleményeket, megrajzolni a távlatokat, ám sosem bocsátkoznak találgatásokba, felelőtlen próféciákba, hanem mindig szigorúan ragaszkodnak a tudományos elemzés mód-

szeréhez, illetve jelzik, hogy a múlt- és jelenbeli tények alapján a teoretikusok milyen jövőbeni következmények valószínűségével számolnak; olykor többféle, pillanatnyilag reálisnak látszó jóslatot is regisztrálnak, néhol összehasonlítanak. Az ötödik kötet első írásának szerzője – mint már említettük – kizárólag arról elmélkedik (megint csak a külföldi vizsgálódások és a hazai kutatások alapján, ám saját tapasztalataira is támaszkodva), hogy a következő évtizedekben mi lesz a könyvtárakkal, miként módosul az információ-szervezés és -közvetítés gyakorlata.

Az előttünk álló jövő és természetesen a jelen pontosabb megértését, helyes értelmezését nagyban előmozdítja a korábban lezajlott folyamatok, események, a távolabbi és a közelebbi múlt beható ismerete. Ez a közismert tény már önmagában is szükségessé teszi a történelmi visszatekintést. Legáltalább ennyire fontos szempont, hogy a könyvtárak elsőrendű kötelessége, hivatása a dokumentumokban rögzült emberi tudás őrzése és átörökítése, ezen belül rendkívüli jelentőséggel bír a történelmi ismeretek közvetítése; ez szintén megköveteli a tárgyalta témák történelmi megközelítését. E téren a kézikönyv alkotó gárdája elég következetesen járt el, a szerkesztők és a szerzők megfelelően kezelik – egy kivétellel – a történeliségi problémáját. Szinte minden tanulmány szól az előzményekről, a máig vezető útról, a közelmúlt történéseiről. Határozott törekvés tapasztalható a szakma nemzetközi, még inkább hazai nagyságainak – a szerkesztők kifejezésével élve: „klasszikusainak” – , példaadó elődeinknek elismerésére, nevük gyakori emlegetésére. A harmadik kötet elején – mint szó esett róla – egy gondolatgazdag esszé tekinti át a könyvtárak több ezer éves történelmi útjának főbb állomásait. Épp ez az eszmefuttatás és a történelmi alfejezetek ugyanakkor azt is eszünkbe juttatják, hogy mégiscsak szükség lett volna az eredetileg tervezett hosszabb, a könyvtárak és szolgáltatásaik fejlődését bővebben felvázoló, részletesebben kifejtő történelmi összefoglalásra, és ezzel együtt vagy emellett a könyvtáros-pá-

lya múltjának átfogó bemutatására. Mindkettő üdvösen szolgálná a szakmai önismeret és öntudat (idegen szóval: identitás) erősítését, elmélyítését. Egy korábbi recenzióban (a *Könyv és Nevelés* hátsójain) már javasoltam, most megismétlem: a kézikönyv történelmi részleteinek kedvező fogadtatására hivatkozva a közelebbi jövőben kezdeményezük egy egyetemes és magyar könyvtártörténeti szintézis megírását, kiadását. Talán az Osiris Kiadó sem zárkózna el egy ilyen hézagpótló, a művelődéstörténet barátaihoz is szóló mű közzétételétől...

Miután a szerkesztők is szóba hozták, indokoltnak látszik még egy problémára kitérni. S ez a szakterminológia ügye. Szintézisről lévén szó – és e cél eleve magában foglalja a tudományosság követelményét –, a fogalmak használatában a két szerkesztő egységességre törekedett. Sok szerzős mű esetében viszont ezt a törekvést csak hézagosan lehetett megvalósítani. Olykor elmaradt a fogalmak kifejtése, meghatározása is. Ezért érzi úgy az olvasó, hogy előnyére vált volna a munkának, és a terjedelmet sem növelte volna túlzott mértékben, ha kísérletet tesznek a kiadó igazgatója által felvetett ötlet kimunkálására. Nevezetesen egy gondos terminológiai szótár összeállítására, esetleg – mert ez is elhangzott előzetes javaslatként – egy olyan dolgozat megírására, megíratására, amely a könyvtár- és információtudomány alapfogalmait tisztázza. Noha a terminológiai bizonytalanság nem befolyásolta a mű szemléleti egységét, egy ilyen segédlet vagy tanulmány minden bizonnyal hozzájárulna a kézikönyv tudományos rangjának további emeléséhez, és feltétlenül fokozta volna használhatóságát.

## Mennyiben használható?

Bár kezdettől fogva a tudományos kézikönyv eszméje lebegett a szerkesztők és a kiadó szeme előtt, már az indulásnál magától értetődő volt, hogy messzemenően figyelembe kell venni a gyakorló könyvtárosok igényeit is. Akik részt vettek az előké-

szítő megbeszéléseken, emlékezhetnek rá, most pedig három kötet előszavában is olvashatták, hogy a szerkesztők egyik legnagyobb dilemmája a könyvtár- és információtudomány eredményeinek, a legfejlettebb gyakorlat elemeinek közvetítése és a hátrányos helyzetben lévő könyvtárak valósága közötti különbség, itt-ott szakadék leküzdése volt. Már az első kötet előszavában kinyilvánították: a szintézis „*úgy akarja szolgálni a korszerű könyvtári eszmét és gyakorlatot, hogy az egyelőre még hátrányosabb feltételek közt küszködő intézményeknek is segítséget nyújthasson.*” Ezt a kétségtelen ellentmondást nem volt könnyű és tökéletesen nem is lehetett feloldani. Összességében mégis sikerült megtalálni (a szerkesztők és a szerzők tudatos összefogásával) a kellő arányt: egyfelől felvonultatják a korszerű tudományos bázist, az új körülményeket, az élenjáró eredményeket, másfelől felvázolják a mindennapi teendők ezekből következő újszerű metodikáját. A kézikönyv az elméleti vonatkozásokra helyezi a hangsúlyt, és ebbe ágyazza a praktikus tudnivalókat; így jött létre egy szerencsés ötvözet.

A kettős szempont sikeres egyeztetésének jelképes kifejeződése a szintézis címének találó megválasztása. Az Osiris kézikönyvek sorozatának többi darabjához illeszkedően egyszerű, két tagból álló cím mindenki számára egyértelmű: más tudomány- és foglalkozási ágak, a szolgáltatásainkat igénybe vevők, a fenntartók és a politikai irányítás felé is világosan jelzi, mely szakterületről tájékoztat. A többes számú nyelvi alak pedig egyrészt teret enged a nosztalgikus érzéseknek (az elődre, a „Sallai-Sebestyén”-re emlékezők körében), másrészt a könyvtárügy és az információszolgáltatás bármely intézményében dolgozó munkatársakat magában foglalja, ily módon a széles körű, remélhetőleg általános használatra ösztönöz. Talán nem erőltetett belemagyarázás, hogy a cím második szava azt sugallja: egy tartalmilag átfogó elméleti alapvetés látott napvilágot, amelyet a felsőoktatás is régóta várt, és a szakképzés során akár tankönyvként, akár kötelező

vagy ajánlott irodalomként fenntartás nélkül használhat. A szövegi birtokos jelző megengedi azt a feltételezést, hogy az alkotók a praktikus, közvetlenül alkalmazható ismeretek közlésére is vállalkoztak, mégpedig többnyire könnyen követhető, ún. közérthető stílusban. A teljes mű lezárását követően bátran elmondható: valamennyi fejezete kínál valami hasznos gondolatot, ötletet, fogódzót bárki számára.

A Könyvtári Figyelő lapjain még nem ismertetett ötödik kötet döntő hányada kifejezetten e szándék jegyében született. Látszólag idegen test a már emlegetett első tanulmány (vagy inkább esszé): *Poprády Géza* a könyvtárak jövőjéről írta le gondolatait, illetve foglalta össze a mértékadó szakértők véleményét. De hát nemigen hihető, hogy a gyakorló könyvtárosokat ne izgatná az általa csokorba szedett sorskérdések, hiszen közvetlenül, akár egzisztenciális létükben is érinthetik őket. Hogyan viszonyuljunk az interneten keringő töméntelen, ám nagyrészt rendezetlen, ellenőrizetlen információhoz? Hogyan hat a digitalizálás az állományépítésre és -védelemre? Mi lehet a közeli jövőben a könyvtáros igazi szerepe? Szükség lesz-e a különféle könyvtártípusokra? S egyáltalán: megmarad-e a könyvtár az informatikai és a telematikai forradalom teljes kibontakozása után? Úgy vélem, e néhány példa kiragadása is elegendő annak érzékeltetésére, hogy nagyon is hétköznapi problémákról van szó. A kötet második írásában *Berke Barnabásné* a könyvtári tevékenység és a szakirodalmi tájékoztatás (dokumentáció) szabványait és szabályzatait, tehát ún. normatív dokumentumait ismerteti. Közlebből: a szabványalkotás intézményi és szervezeti kereteiről, leginkább az ISO, vagyis a Szabványosítás Nemzetközi Szervezete mibenlétéről, felépítéséről és működéséről, valamint a könyvtári és tájékoztatási szabványosítás hazai helyzetéről, a Magyar Szabványügyi Tanács munkájáról kapunk felvilágosítást. Tételesen felsorolja a hatályos magyarországi könyvtári, informatikai és kiadói szabványokat (számukat, címüket), továbbá közli az ISBD-knek

legutóbb közzétett hivatalos jegyzékeit. Feltehetően már számos könyvtárban fénymásolat készült ezekről a listákról, hiszen a legfrissebb információk méríthetők belőlük. Sokak óhaját teljesítette *Hegyközi Ilona* a könyvtár- és tájékoztatástudományi szakirodalom kalauzának összeállításával. A válogatási kényszer ellenére gazdag anyagot tartalmazó, mintegy száztíz oldalnyi segédletben a kutatók, az oktatók, az egyetemi és főiskolai hallgatók, a saktájékoztatók és a információ-szolgáltató műhelyek más gyakorlati szakemberei egyaránt hasznos információkra lelnek. Elsősorban a külföldi kiadványokról (enciklopédiák, lexikonok, történeti összefoglalások, szöveggyűjtemények, konferencia-kötetek, szótárak, rövidítésjegyzékek, teauruszok, bibliográfiák, referáló lapok, indexek, kronológiai adattárak, könyvtárpolitikai határozatok, jogszabályok, normatívák, címtárak, évkönyvek, statisztikák, könyvtári névtárak és emlékkönyvek, szakmai folyóiratok stb.) és a hálózati, digitális forrásokról (honlapok, linkgyűjtemények, webkatalógusok, on-line publikálás, elektronikus könyvtárak, levelezőlisták) tájékozódhatnak, ám a hazai nyomtatott és elektronikus információforrásokról is megbízható képet kapnak.

Nem könnyű elfogultság nélkül szólni az utolsó kötet második feléről, a mutatókról. Hányszor leírtuk, hányszor elmondtuk már, hogy a magyarországi tudományos könyvkiadás – a tiszteletre méltó kivételektől eltekintve – nem fordít kellő figyelmet a könyvek mutatózására, és e közömbös magatartással igencsak megnehezíti, olykor csaknem ellehetleníti azok intenzív használatát, a gyors visszakeresést. S most örömmel üdvözölhetjük az ellenpéldát. Az Osiris vezetője teret, bő teret adott az öt kötet összevont személynév és tárgyszó indexének, és mintha ezt a gesztust kívánta volna viszonzni az egyik szerkesztő, *Papp István*, amikor magára vállalta a sokak szemében hálátlannak tűnő – mert aprólékos, munka- és időigényes, különleges odafigyelést, ugyanakkor magas fokú szakértelem felté-

telező feladat megoldását. Mindannyian hálások lehetünk, amiért megtette. A nevek precíz kivetítésével, a tárgyszavak gondos kiválasztásával megkíméli a kézikönyv használóját a hosszúság, az adott szakterületen kevésbé járatosak esetében a szinte kilátástalan keresgéléstől, és egyúttal rejtett, nem vagy alig sejtett összefüggésekre is rávilágít. Komoly szellemi teljesítmény, méltó befejezése a szintézisnek, és módszertanilag mint a hasonló feladattal birkózóknak.

E kis kitérő után visszakanyarodva immár a kézikönyv egészének értékelésére, ismételtén megállapítható, hogy annak harmadik fontos jellemzője a használhatóság. Az elméleti-tudományos alapállás, a korszerű szemlélet, a rendszerezésre való törekvés, a didaktikai követelmények gyakori érvényesítése eleve garantálja, hogy sokáig nélkülözhetetlen támasza lesz az egyetemi és főiskolai könyvtárosképzésnek. Fájdóan hiányzó jegyzeteket, tankönyveket pótolhat, szemináriumi és szakdolgozatokhoz kínál témákat a nappali és levelező tagozatos hallgatóknak, az egyes tanulmányokhoz kapcsolódó bibliográfiák és az imént említett szakirodalmi kalauz pedig az oktatók és tanítványaik eligazodását könnyítik meg.

Kockázat nélkül megjósolható, hogy a szintézis öt kötete mindennapi munkaeszköz lesz a könyvtárosok, tájékoztatói szakemberek kezében; tehát ott a helyük minden segédkönyvtár polcán. A kézikönyv tanulmányai segítenek felfrissíteni, megújítani a valamikor tanult, de már csak elmosódottan előhívható vagy éppen elfeledett ismereteket, új információkat közvetítenek, az egyre táguló szakmai tér eddig bejáratlan tájaira vezérelnek. S ami legalább ennyire fontos: bármely könyvtárban, az információszolgáltatás bármely intézményében segítenek a vezetőknél és a munkatársaknál abban, hogy átlásák az információkezelés és -közvetítés egész rendszerét, pontosabban mérjék be helyüket az információáramlás egyetemes folyamatában. A kötetek elmélyült tanulmányozása előmozdíthatja, hogy tuda-

touljon a könyvtár, a könyvtáros (most a lehető legtágabban értelmezve ezeket a kategóriákat) szerepe a tudásközpontú társadalomban, hogy helyesen érzékeljük, hogyan és milyen sebességgel kell mozognunk, haladnunk az információs szupersztrádán.

Számos rész kérdésben kinek-kinek eltérhet a véleménye a szerzőkétől, meditatálhatunk a teória és a praktikum arányairól, bírálható egy-egy jelenség magyarázata (például alighanem erősen megoszlik a szakma a humanista-nevelő és a liberális-szolgáltató könyvtár eszményének megítélésében), vitatható a szerkesztői koncepció is. Mindazonáltal szakmánk művelői, a könyvtárosok (vagy nevezzük bár, hogy e hivatás képviselőit) kritikai észrevételeik, tartalmi fenntartásaik, netán egyéb kifogásaik ellenére valóban annak tekinthetjük ezt a kézikönyvet, aminek a kiadója, a szerkesztői és a szerzői szánták: nap mint nap forgatott segédeszköznek, szellemi kincsésbányának, szakmai iránytűnek.

A sűrű kézbevetelre készített kötetek tetszetős megjelenítése, vonzó tipográfiai megformálása is. Megszokott formátum, kemény és képes kötéslap, harmonikus szedéstűköt, szép betűk teszik kellemessé a használatukat.

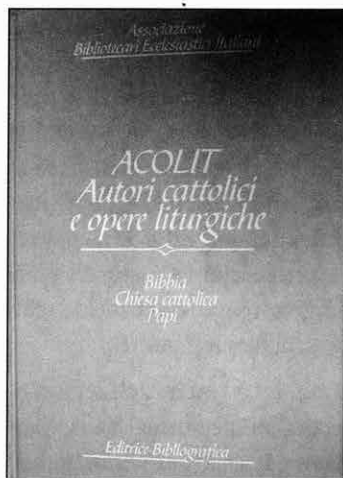
Megismétlem: a Horváth – Papp-féle kézikönyv az elméleti kutatás, a felsőoktatás és egy adott szintig a mindennapi könyvtári gyakorlat számára nélkülözhetetlen segédlet. A jövő kérdése: meddig? Hiszen a változások tovább folytatódnak, a technikai fejlődés megállíthatatlan, az élet, a kutatás előbb vagy utóbb túlhalad majd az itt rögzített megállapítások, megfontolások egy részén. Bizonyos fejezetek nyilván sokáig alkalmasak lesznek a gyakorlati felhasználásra, mások viszont szükségszerűen elavulnak (feltételezhetően leghamarabb a telematikával összefüggő részletek és a hatályos szabványok, jogszabályok bemutatása). Maga a gondolati konstrukció, a szemlélet azonban hosszú ideig alapját képezheti az elméleti vizsgálódásoknak, az oktatásnak és a hétköznapi munkának. S közös erőfeszí-

téssel, a hazai és a nemzetközi visszhang, a mindenkori új fejlemények figyelembe vételével a folyamatos kiegészítés, javítás tartalmi feltelei is megteremthetők. Az öt kötet rendszeres megújítására nemigen számíthatunk, de valamiféle füzet sorozat közzétételére, gondozására talán megnyerhető az Osiris Kiadó igazgatója.

A bázis adott. Noha egy ilyen nagy mű nem lehet hiánytalan és hibátlan alkotás, a szerkesztők és a szerzők élni tudtak a felkínált lehetőséggel. Sikerült összegezni a hazai elméleti eredményeket, felmutatni az eddigi teljesítményeket, és ezzel hozzájárulni a könyvtárosság – mint szolgáltatás és teória – rangjának emeléséhez.

Köszönjük.

Bényei Miklós



ACOLIT : autori cattolici e opere liturgiche : una lista di autorità / diretto da Mauro Guerrini = Catholic authors and liturgical works : an authority list / edited by Mauro Guerrini. – Milano : Editrice Bibliografica : Associazione bibliotecari ecclesiastici italiani ; 25 cm 1., Bibbia, Chiesa cattolica, Curia romana, Stato pontificio, Vaticano, papi e antipapi = Bible, Catholic Church, Roman Curia, Papal State, Vatican, Popes, and antipopes. – 1998. - LXI, 385 p. ISBN 88-7075-498-7

Címfordítás:

ACOLIT : katolikus szerzők és liturgikus művek : besorolási jegyzék 1., Biblia, Katolikus Egyház, Római Kúria, Pápai Állam, Vatikán, pápák és ellenpápák

## Már meglévő forrásból:

### katolikus szerzők és liturgikus művek besorolási jegyzéke\*

Fontos, a maga nemében egyedülálló katalogizálási segédkönyv összeállítását vállalta az *Olasz Egyházi Könyvtárosok Egyesülete (Associazione dei bibliotecari ecclesiastici italiani, ABEI)*. A katolikus vallási élettel kapcsolatos művek címe és a névadatok egységesített besorolási jegyzékének gondolata 1995-ben az ABEI Assisiben megtartott kongresszusán merült föl. A gondolat nyomán körvonalazódott a munkaterv, szem előtt tartva azt a nézőpontot, hogy a szerzők, testületek, intézmények egységesített névalakjának meghatározása, e formák kanonizálása elsősorban a *lexikonok, enciklopédiák* feladata, ezen segédletek felhasználásával, a megfelelő adatformálási szabályzat párosításával készülhet egy-egy nemzeti bibliográfiai intézet *név-adattára* (besorolási-adat fájl). A könyvtárosoknak mindenesetre *már meglévő forrásokra* kellene támaszkodniuk.

\* Az ismertetett mű a piliscsabai Pázmány Péter Katolikus Egyetem BTK Könyvtárában férhető hozzá.